

การศึกษาเรื่อง “การพัฒนาประเทศมองผ่านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสมัยรัชกาลที่ 5: เมืองแร่” นี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “ศักยภาพของประเทศไทย: การปฏิรูปสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงปัจจุบัน” ซึ่งสถาบันไทยคดีศึกษาได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกระทรวงวัฒนธรรม สำหรับปีงบประมาณ 2547 แก่นสำคัญของเรื่องอยู่ตรงที่เห็นว่าการปฏิรูปในสมัยนั้น เป็นถึงขนาดการจัดระเบียบโครงสร้าง จึงน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาพิจารณาการบริหารจัดการ ซึ่งวางรากฐานมาจากเดิม เพื่อจะตอบว่าทุนเดิมที่มีอยู่เป็นอย่างไร และจะพิจารณาต่อยอดให้ประเทศมีศักยภาพก้าวหน้าต่อไปในอนาคตได้ด้วยวิธีใด

ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 6 ส่วน

1) บทนำ เพื่อบอกหลักการและเหตุ วัตถุประสงค์ และขอบเขตของการศึกษา

2) ทบทวนวรรณกรรม เป็นการทำความเข้าใจกับแนวคิด และคำหลักที่งานศึกษาเรื่องนี้ เห็นว่ามีความหมายและนัยยะสำคัญ เช่น เน้นประเด็นเรื่องวิธีการทำเหมืองแร่ เพื่อให้เราสามารถทำความเข้าใจเรื่องความคิดและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละยุคสมัย สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ศึกษาเรื่องเหมืองแร่ดีบุกเป็นกรณีแรกตามข้อเท็จจริงและพัฒนาการในการส่งเสริมผลผลิตทางแร่ของประเทศไทย ต่อมา มีการยกความสำคัญของเหมืองแร่โพแทชในการศึกษานี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างต่อเนื่องในเรื่องของการบริหารจัดการของรัฐ ในเรื่องการสำรวจแร่ และการให้สัมปทาน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของการทำเหมืองแร่ในบ้านเราตลอดมา ดังนั้น ในส่วนนี้ เช่นกันที่ได้นำประเด็นที่น่าสนใจในเรื่อง การบริหารจัดการทรัพยากร ซึ่งจะให้เห็นอำนาจหลักในสังคมที่พัฒนาขึ้นมาจากกลุ่มทุนและเทคโนโลยี ไม่มีทางที่การกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นจะเป็นจริงได้ แม้เราจะเคยรับสารซึ่งเป็นวาทกรรมชุดหนึ่งในสังคมไทยที่ว่า การปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะเป็นการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางเพื่อการกระจายอำนาจเมื่อจัดระบบการปกครองภายในให้ดีขึ้น พัฒนาการของสังคมไทยผ่านไปพร้อมกับการพิสูจน์ทราบว่าอำนาจของท้องถิ่นไม่มีสัมฤทธิ์ผลในระบบรัฐสภาหรือด้วยหลักประชาธิปไตย นอกจากจะด้วยการต่อสู้โดยมีผลประโยชน์ของชีวิตคือฐานทรัพยากรเป็นเดิมพัน และเพื่อลดช่องว่างและปัญหาดังกล่าว รัฐปัจจุบันจึงหันมาปฏิรูประบบราชการทั้งระบบความคิดและวิสัยทัศน์การทำงาน ด้วยการนำหลักการบริหารจัดการที่คำนึงถึงระบบนิเวศ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และการพัฒนาอย่างยั่งยืน มาใช้ในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของไทย

3) การทำเหมืองแร่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการปูพื้นให้เห็นลักษณะการทำเหมืองแร่สมัยก่อน จนมาถึงพัฒนาการการทำเหมืองแร่แบบตะวันตก และการสืบเนื่องมาก่อนถึงปัจจุบัน

ปัญหาที่เด่นชัดของการทำเหมืองแร่อยู่ที่เรื่องการสำรวจแร่และการขอประทานบัตร นโยบายและการบริหารจัดการของรัฐ ดำเนินอยู่ในมิติทางเศรษฐกิจและมิติทางการเมือง (อิทธิพลต่างชาติ) ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพของการผลิตแร่ในเชิงลบ แม้จะมีความพยายาม

ปฏิรูประบบราชการ โดยการจัดตั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรง ตลอดจนออกกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการทำเหมืองแร่ แต่ก็ยังเน้นหนักไปในเรื่องของการสำรวจและพัฒนาแหล่งแร่ในเชิงพื้นที่ เช่น การให้ความสำคัญในเรื่องแปลงพื้นที่มากน้อยว่าเป็นปัจจัยแห่งความเสื่อมโทรมของเหมืองแร่มากน้อยต่างกัน ยังเน้นเรื่องเจ้าของประทานบัตรหรือผู้มีสิทธิในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการโอนสิทธิพื้นที่ไปให้ผู้อื่นทำ และก็ยังเป็นเรื่องแปลกที่ปัญหาดังกล่าวนี้ยังคงซ้ำซากอย่างเดิมมาจนถึงสมัยใหม่ จะซ้ำร้ายกว่าเดิมก็ตรงที่เจ้าหน้าที่รู้เห็นเป็นใจและได้ผลประโยชน์ตอบแทน ดังกรณีการทำเหมืองแร่ดีบุกของบริษัทเท็มโก้ ที่ในที่สุดต้องถูกเพิกถอนสัมปทาน

อย่างไรก็ตาม หลักความคิดของเราแต่เดิมซึ่งปรากฏโดยสาระสำคัญของกฎหมายแร่ฉบับเก่าๆ ได้ยึดในหลักการที่ว่าทรัพยากรเป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติก็ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นพื้นฐานของความคิดอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ในมุมมองกลับความคิดในเรื่องผู้มีสิทธิกำหนดและตัดสินใจตลอดจนปกป้องดูแลและใช้ทรัพย์สินสมบัติของชาติ คือ รัฐแต่เดิวนั้นกำลังถูกตั้งคำถามจากชาวบ้านซึ่งตระหนักในสิทธิชุมชน ถ้าหากสังคมสามารถลดช่องว่างระหว่างความคิดนี้ได้ ก็จะเป็นกำลังพัฒนาศักยภาพประเทศไทยยิ่งขึ้นไป

4) การพัฒนาประเทศมองผ่านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (แร่) สมัยรัชกาลที่ 5 กับสมัยปัจจุบัน มุ่งเน้นการศึกษาถึงนโยบายของรัฐกับกลไกทางกฎหมาย และการตื่นตัวของพลังภาคประชาชนกับสถานการณ์การคัดค้าน

5) กรณีการทำเหมืองแร่ที่ควรจดจำ 2 กรณี คือ นำกรณีการยกเลิกสัมปทานเหมืองแร่เท็มโก้ ซึ่งเป็นผลิตผลของการทำเหมืองแร่ในสมัยของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตามแผนพัฒนาระดับชาติ กับกรณีเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี บทพิสูจน์จิตวิญญาณของสิทธิชุมชนกับเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาเป็นตัวอย่าง

6) การบริหารจัดการแบบองค์รวม: ยุทธศาสตร์เชิงนโยบายกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรแร่เพื่อความยั่งยืน ส่วนนี้เป็นการทบทวนเพื่อพิจารณาและเสนอข้อเสนอแนะ